
Linguocultural classification of expressiveness and speech-cultural evaluation in English and Uzbek online newspapers

Madiyarov Babur Allambergenovich
madiyarovbabur@gmail.com
Senior Lecturer,
Uzbekistan State World Languages University

Annotation *This article investigates the linguocultural mechanisms underlying expressive language and speech-cultural evaluation in English and Uzbek online news discourse. Online newspapers constitute a distinctive genre in which the norms of journalistic objectivity converge with evaluative and emotionally charged language strategies characteristic of digital communication. Drawing on a corpus of two hundred texts comprising news reports, opinion pieces, and editorial commentaries collected from four English-language and four Uzbek-language online outlets the study applies a comparative linguocultural framework to classify expressive and evaluative units identified in the texts. The analysis reveals systematic differences in the density, structural realisation, and culturally grounded functions of expressive language across the two corpora. These differences reflect divergent journalistic traditions, rhetorical conventions, and sociolinguistic norms. In each cultural context, expressive resources are shaped by specific value systems and communicative norms. The findings carry significant theoretical and practical implications for cross-cultural media literacy, translation practice, and contrastive linguistics.*

Keywords *Expressiveness, speech-cultural evaluation, online news discourse, linguocultural classification, English, Uzbek, media language, contrastive analysis, evaluative language*

Ingliz va o'zbek onlayn gazetalarida ekspressivlik va nutqiy-madaniy baholashning lingvomadaniy tasnifi

Madiyarov Babur Allambergenovich
madiyarovbabur@gmail.com
Katta o'qituvchi,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Annotatsiya *Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi onlayn yangiliklar diskursida ekspressiv til hamda nutqiy-madaniy baholashning lingvomadaniy mexanizmlari tadqiq etiladi. Onlayn gazetalar o'ziga xos janr sifatida namoyon bo'lib, ularda jurnalistik xolislik talablari raqamli muhitga xos baholovchi va emotsional til vositalari bilan uyg'unlashadi. Tadqiqot doirasida to'rtta ingliz va to'rtta o'zbek onlayn nashridan tanlab olingan ikki yuzta matndan iborat korpus shakllantirildi. Mazkur korpus yangilik xabarlarini, publitsistik materiallar hamda tahririy sharhlarni o'z ichiga oladi. Matnlardagi ekspressiv va baholovchi birliklarni aniqlash va tasniflashda qiyosiy lingvomadaniy yondashuv qo'llandi. Tahlil natijalari har ikki korpusda ekspressiv tilning zichligi, tarkibiy ifodalanishi hamda madaniy jihatdan asoslangan funksiyalari o'rtasida tizimli va izchil farqlar mavjudligini ko'rsatdi. Ushbu tafovutlar turli jurnalistik an'analar, ritorik konvensiyalar va ijtimoiy-lingvistik me'yorlar bilan izohlanadi. Har bir madaniy kontekstda ekspressiv vositalar o'ziga xos qadriyat tizimi va kommunikativ me'yorlar asosida shakllanadi. Olingan natijalar*

madaniyatlararo media savodxonligi, tarjima amaliyoti hamda qiyosiy tilshunoslik uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, ular ikki til tizimida ekspressiv vositalarning lingvomadaniy xususiyatlarini yanada chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar *Ekspressivlik, nutqiy-madaniy baholash, onlayn yangiliklar diskursi, lingvomadaniy tasnif, ingliz tili, o'zbek tili, media tili, qiyosiy tahlil, baholovchi til*

**Лингвокультурная
классификация экспрессивности
и речево-культурной оценки в
англоязычных и узбекских
онлайн-газетах**

Мадияров Бабур Алламбергенович
madiyarovbabur@gmail.com
Старший преподаватель,
Узбекский государственный университет
мировых языков

Аннотация *В данной статье исследуются лингвокультурные механизмы экспрессивной речи и речево-культурной оценки в англоязычном и узбекском онлайн-новостном дискурсе. Онлайн-газеты образуют самобытный жанр, в котором традиционные журналистские нормы объективности вступают во взаимодействие с оценочными и эмоционально насыщенными языковыми стратегиями, типичными для современной цифровой коммуникации. На основе корпуса из двухсот текстов, отобранных из четырёх англоязычных и четырёх узбекских онлайн-изданий и включающего новостные репортажи, публицистику и редакционные материалы, применяется сравнительный лингвокультурный подход к классификации экспрессивных и оценочных единиц. Результаты фиксируют устойчивые различия в плотности, структурном оформлении и культурно обусловленных функциях экспрессивного языка в обоих корпусах, отражая специфику сложившихся журналистских традиций, риторических конвенций и социолингвистических норм каждого культурного контекста. В каждой языковой системе экспрессивные средства формируются под воздействием специфических культурных ценностей и устойчивых коммуникативных норм. Полученные данные имеют теоретическую и практическую значимость для межкультурной медиаграмотности, переводческой практики и сопоставительной лингвистики, а также вносят вклад в более глубокое понимание лингвокультурной природы экспрессивных средств в двух языковых системах.*

Ключевые слова *Экспрессивность, речево-культурная оценка, онлайн-дискурс, лингвокультурная классификация, английский язык, узбекский язык, язык СМИ, сопоставительный анализ, оценочный язык*

Kirish

Mediamakonda til uzoq vaqtdan beri ikki kuch o'rtasidagi muvozanat maydoni sifatida tan olingan: bir tomondan aniq ma'lumot berish, ikkinchi tomondan o'quvchini jalb qilish, ishontirish va muayyan yo'nalishga undash (Fowler, 1991; Richardson, 2007). Raqamli davrda bu muvozanat yanada murakkablashdi: onlayn yangiliklar platformalari tezkorlik, hissiy ta'sirchanlik va o'quvchi ishtiroki hal qiluvchi omil bo'lgan raqobat muhitida faoliyat ko'rsatadi. Natijada hissiy ifodaliligi va baholovchi yo'nalishi bor til vositalari endi yordamchi emas, balki onlayn jurnalistikaning asosiy tuzilmaviy elementiga aylandi (Fairclough, 1995; Zheltukhina, 2016). O'quvchilar ushbu matnlar bilan algoritmik tarzda shakllangan ijtimoiy tarmoq muhitida tanishadi; bunda matnning o'qilishi va tarqatilishi ko'p jihatdan uning emotsional ta'sirchanligiga hamda o'quvchi qadriyatlariga qanchalik mos kelishiga bog'liq.

Bu kontekstda onlayn yangiliklar diskursining lingvomadaniy o'lchamlari ya'ni tilning ekspressiv va baholovchi resurslari madaniy jihatdan o'ziga xos qadriyat tizimlarini qanday ifodalashi va qayta ishlab chiqishi tobora ko'proq olimlar diqqatini jalb qilmoqda (Maslova, 2004; Vorobyov, 1997). Lingvomadaniy tahlilning asosiy tamoyili shundan iborat: til va madaniyat bir-birini belgilaydi. So'zlovchi yoki yozuvchi uchun mavjud bo'lgan leksik, grammatik va ritorik tanlovlar madaniy jihatdan betaraf vositalar emas, ular o'sha til vakili bo'lgan jamiyatning tarixiy an'analar, me'yorlar va dunyoqarashi tomonidan shakllantirilgan. Axborotda ekspressiv tildan foydalanilganda metafora, intensifikatsiya, ko'chma ma'noli leksika, baholovchi freym u aynan shu madaniy jihatdan o'ziga xos resurslarga murojaat qiladi (Scollon & Scollon, 2003).

Ingliz va o'zbek onlayn gazeta diskursini qiyoslash ayniqsa samarali taqqoslov maydonini ochadi. Ingliz tilidagi onlayn

jurnalistika rasmiy xolislik me'yorini qo'llab-quvvatlovchi an'ana doirasida rivojlangan; biroq bu an'ana o'z bag'rida baholovchi va ekspressiv strategiyalarning keng hamda rivojlangan repertuarini saqlab keladi. O'zbek tilidagi media esa farqli tarixiy sharoitlarda yuzaga kelgan: avval tilning mafkuraviy yo'naltirishga xizmat qilgan sovet davri matbuoti, so'ngra mustaqillikdan keyingi yangi jurnalistika me'yorlari faol shakllantirilayotgan davr. Shu sababli zamonaviy o'zbek onlayn yangiliklar matnlaridagi ekspressiv va baholovchi resurslar meros bo'lgan ritorik konvensiyalar, milliy madaniy qadriyatlar va rivojlanayotgan raqamli media me'yorlarining murakkab qatlamlanishini aks ettiradi (Rashidova, 2021; Yusupova, 2019).

Ushbu qiyoslanish nazariy jihatdan katta qiziqish uyg'otsa-da, u ilmiy adabiyotlarda kam tizimli e'tibor olgan. Jurnalistikadagi baholovchi tilni o'rganuvchi mavjud tadqiqotlar asosan ingliz tilidagi korpuslarga yo'naltirilgan (Hunston & Thompson, 2000; Martin & White, 2005), o'zbek media tili bo'yicha ishlar esa ko'proq mafkuraviy mazmunni tahlil qilgan. Ushbu maqola ikkala til tizimiga tatbiq etilishi mumkin bo'lgan ekspressiv va nutqiy-madaniy baholovchi birliklarning lingvomadaniy tasnifini ishlab chiqish orqali bu bo'shliqni to'ldirishga intiladi.

Tadqiqot uchta ilmiy savolga javob beradi: (1) Ingliz va o'zbek onlayn yangiliklar diskursida ekspressiv va baholovchi til birliklari qaysi turlarda ko'proq uchraydi va ular matn turlari bo'yicha qanday taqsimlanadi? (2) Ekspressiv tilning lingvomadaniy vazifalari ikkala korpusda qanday farqlanadi va bu farqlar qanday madaniy qadriyatlar yoki kommunikativ yo'nalishlarni aks ettiradi? (3) Ikki til va madaniy tizim bo'yicha ekspressiv va baholovchi til qo'llanilishidagi o'xshashlik va farqlarni eng to'liq ifodalovchi taksonomik doira qanday ko'rinishda bo'lishi kerak?

Nazariy asos

Ushbu tadqiqotda qo'llaniladigan tahliliy yondashuv uchta nazariy yo'nalishni birlashtiradi: lingvomadaniy tahlil, baholash nazariyasi va media tiliga oid diskurs-tahliliy yondashuvlar. Lingvomadaniy tahlil Vorobyov (1997) va Maslova (2004) tomonidan rus-postsovet ilmiy maktabida, kengroq g'arb an'anasida esa madaniy tilshunoslik va pragmatikada faoliyat ko'rsatuvchi olimlar tomonidan ishlab chiqilgan. Mazkur yondashuv quyidagi nazariy asosga suyanadi: tilning ma'noli birliklari shunchaki so'zning lug'aviy ma'nosiga ega bo'lmay, undan ortiq madaniy ahamiyat ham kasb etadi va bu ahamiyatni faqat to'g'ridan-to'g'ri semantik tahlil orqali to'liq ochib bo'lmaydi. Lingvomadaniy birliklar dunyoning madaniy jihatdan o'ziga xos tasvirini va madaniy hamjamiyat qadriyatlarini ifodalovchi baholovchi pozitsiyalarni o'zida mujassam etadi (Omoniyi & White, 2006).

Tizimli-funksional tilshunoslik doirasida Martin va White (2005) tomonidan ishlab chiqilgan baholash nazariyasi tilning baholovchi resurslarini tahlil qilish uchun yaxlit va izchil tizimni taqdim etadi. Nazariyada uchta asosiy quyi tizim ajratib ko'rsatiladi: Munosabat (his-tuyg'u, axloqiy baho va estetik baholashni), Graduatsiya (ifodaning kuchi va aniqlik darajasini) va Moslik (muallif nuqtai nazaridan bir ovozlilik va ko'p ovozlilikni) o'z ichiga oladi. Til tizimlari va madaniyatlarni qiyoslash maqsadida foydalanilganda bu nazariyaning asosiy ustunligi shundaki, u bir tomondan nazariy jihatdan har qanday tilga tatbiq etilishi mumkin, ikkinchi tomondan esa baholovchi ma'nolarning har bir tilda o'ziga xos formal vositalar orqali ifodalanishiga imkon yaratadi (Thompson, 2001). Ushbu tadqiqotda asosan Munosabat va Graduatsiya quyi tizimlaridan foydalanildi, chunki ular onlayn yangiliklar tilining ekspressiv va baholovchi o'lchamlarini eng aniq va to'liq aks ettiradi.

Fowler (1991), Bell (1991) va Fairclough (1995, 2003) asarlariga tayangan media diskurs tahlili lingvistik tahlil uchun zarur kontekstual zamin vazifasini o'taydi. Bu yo'nalish yangiliklar

tili mavjud ijtimoiy voqelikning passiv ko'zgusi emas, balki voqelikni o'zi qurib chiquvchi faol amaliyot ekanligini ta'kidlaydi: jurnalistlar voqealarni ifodalashda qiladigan har bir tanlov o'quvchining ushbu voqealar haqidagi tushunchasini va ularga bo'lgan munosabatini faol shakllantiradi (Charteris-Black, 2004). Onlayn yangiliklar diskursi bu jarayonga qo'shimcha murakkablik qatlamlarini kiritadi: ijtimoiy tarmoqqa mo'ljallab yaratilgan sarlavhalar, har xil yangilik va sharh janrlarining aralashuvi hamda tezlashtirilgan ishlab chiqarish sikllari bularning barchasi leksik va uslubiy tanlovlarni bevosita belgilaydi (Zheltukhina, 2016).

Metodologiya

Korpus dizayni

Tadqiqot korpusi ingliz va o'zbek tilidagi nashrlarga teng taqsimlangan ikki yuz onlayn yangiliklar matnidan tashkil topgan. Ingliz tilidagi quyi korpus turli tahririyat yo'nalishlari va auditoriya profillarini ifodalovchi to'rtta platforma *The Guardian*, *BBC News Online*, *The Diplomat* va *Eurasianet*dan; o'zbek tilidagi quyi korpus esa to'rtta yetakchi milliy onlayn nashr *Kun.uz*, *Gazeta.uz*, *Daryo.uz* va *UzA.uz*dan shakllantirilgan. Har bir quyi korpus doirasida matnlar uchta janr toifasida mutanosib tarzda tanlab olindi: informatsion yangilik hisobotlari (40%), publitsistik va sharhlovchi materiallar (40%) hamda tahririyat matni (20%). Bunday taqsimot har bir nashr turida mavjud ekspressiv va baholovchi til reyestrlarining imkon qadar to'liq qamrab olinishini ta'minlash maqsadida belgilandi.

Namuna olish mavzu sohasiga nisbatan maqsadli tarzda amalga oshirildi: ikkala quyi korpusdagi barcha matnlar siyosat va boshqaruv, iqtisodiyot va ijtimoiy siyosat hamda madaniyat va ta'lim doiralarini qamrab oladi. Mavzu sohasini bir xil ushlab turish borasidagi bu qaror metodologik zaruriyatdan kelib chiqdi aniqlangan farqlar mavzuning o'ziga xos xususiyatlaridan emas, balki til tizimlarining xususiyatlaridan kelib chiqishini ta'minlash maqsadida amalga oshirildi (Baker, 2006). Miqdoriy jihatdan ingliz tilidagi quyi

korpus taxminan to'qson ming so'zni, o'zbek tilidagi quyi korpus esa etmish besh ming so'zni tashkil etdi.

Tahlil jarayoni

Tahlil jarayoni to'rt ketma-ket bosqichda amalga oshirildi. Birinchi bosqichda ikkala quyi korpusdagi har bir matn to'liq o'qildi; ekspressiv va baholovchi birliklarning dastlabki ro'yxati chuqur matn tahlili hamda kontekstdagi kalit so'z qidiruvi usullarini birlashtirish orqali tuzildi. Birliklarni aniqlashda quyidagi mezonlarga tayanildi: (a) korpus-lingvistik lug'atlar va ona tili sohiblarining mutaxassislik mulohazasiga asosanib belgilanadigan, ijobiy yoki salbiy baholovchi bo'yoqqa ega leksik birliklar; (b) ifodaning kuchini oshiruvchi yoki pasaytiruvchi grammatik va sintaktik konstruktsiyalar; (c) metafora, metonimiya, qiyoslash va ironiyani qamrab oluvchi obrazli til vositalari; (d) aniq baholash hukmlari, ritorik savollar va mubolag'ali iboralar ko'rinishidagi baholovchi nutq aktlari; (e) idiomatik formulalar hamda muayyan madaniy muhitga xos murojaat shakllari va iboralarni o'z ichiga oluvchi madaniy jihatdan belgilangan til birliklari (Hunston & Thompson, 2000; Lakoff & Johnson, 1980).

Ikkinchi bosqichda aniqlangan birliklar ushbu tadqiqot uchun maxsus ishlab chiqilgan taksonomik sxema asosida tasniflandi. Mazkur sxema baholash nazariyasidan (Martin & White, 2005) olingan toifalarni lingvomadaniy jihatdan belgilangan ekspressiv birliklarni tahlil qilishga mo'ljalangan toifalar bilan organik tarzda birlashtiradi (Maslova, 2004; Vorobyov, 1997). Har bir birlikka asosiy toifa belgilandi; bir birlik bir vaqtning o'zida bir nechta ekspressiv yoki baholovchi vazifani bajargan hollarda esa unga qo'shimcha ikkilamchi toifa ham tayinlandi. Uchinchi bosqichda tasniflangan birliklar tur, chastota, janr toifasi va til quyi korpusi bo'yicha taqsimlanishi jihatidan miqdoriy tahlilga tortildi; ikkala quyi korpus o'rtasida to'g'ri qiyoslash imkonini berish maqsadida chastota ko'rsatkichlari o'n ming so'zga nisbatan me'yoralashtirildi. To'rtinchi va yakuniy

bosqichda ikkala quyi korpusda bir xil yoki mazmunan yaqin voqealarni yorituvchi parallel matnlar tanlab olinib, ular ustida sifatli qiyosiy tahlil o'tkazildi.

Natijalar

Ekspressiv va baholovchi birliklarning taksonomik tasnifi

Tahlil natijasida har ikkala quyi korpusga tatbiq etilishi mumkin bo'lgan, biroq har birida turli chastota va formal ifodalanishga ega olti toifali taksonomiya shakllandi.

I toifa: Baholovchi leksika. Bu toifaga o'quvchini tasvirlangan shaxs yoki hodisaga nisbatan ijobiy yoki salbiy munosabatga undovchi baholovchi ma'no tashuvchi leksik birliklar kiradi. Asosan otlar, sifatlar va ravishlar (Hunston & Thompson, 2000). Ingliz tilidagi quyi korpusda baholovchi leksika eng ko'p uchraydigan ekspressiv toifa bo'ldi: o'n ming so'zga 47,3 birlik. Bu toifaga baholovchi yukli otlar (*crisis, breakthrough, debacle, triumph*), sifatlar (*unprecedented, controversial, landmark, disastrous*) va intensifikator ravishlar (*drastically, remarkably, alarmingly*) kiradi. O'zbek tilidagi quyi korpusda baholovchi leksika o'n ming so'zga 39,1 birlik chastotada uchrab turdi. Muhim farq shundaki, o'zbek tilidagi quyi korpusda klassik fors-arab manbasiga ega leksemalar faol qo'llanildi. Bunday birliklar tarixiy-adabiy an'ana bilan bog'liq madaniy assotsiatsiyalar orqali qo'shimcha ma'no qatlamini shakllantirib, matnning uslubiy nufuzini oshirishga xizmat qiladi (Yusupova, 2019).

II toifa: Intensifikatsiya va shkala graduatsiyasi. Ushbu toifaga baholovchi tasdiqlarning kuchini oshiruvchi yoki pasaytiruvchi grammatik va leksik vositalar kiradi (Martin & White, 2005). Ingliz tili quyi korpusida intensifikatsiya, asosan, sifatarni ravishlar orqali kuchaytirish, shuningdek, ta'kidlovchi sintaktik konstruktsiyalar bo'luvchi gaplar va oldingi pozitsiyaga chiqarilgan elementlar orqali ifodalandi. Ayniqsa, publitsistik janrda xedj-strukturalar *arguably, perhaps surprisingly, it is difficult to overstate* kabi iboralar keng qo'llanildi. O'zbek tili quyi

korpusida esa intensivatsiya ko'proq takror, ritorik parallelizm hamda kuchaytiruvchi yuklamalar orqali amalga oshirildi. Bu klassik o'zbek she'riyati va notiqlik san'atiga xos ritorik me'yorlar bilan uzviy bog'liq (Rashidova, 2021).

III toifa: Obrazli va metaforik til. Metafora tahlil jarayonida lingvomadaniy tafovutlarni eng yaqqol namoyon etgan toifa sifatida qayd etildi (Charteris-Black, 2004; Lakoff & Johnson, 1980). Ingliz tilidagi quyi korpusda ZIDDIYAT (*negotiations collapsed, the two sides are deadlocked*), SAYOHAT (*the path forward, a crossroads for the economy*) hamda IJRO (*a poor showing, the government's handling of the crisis*) kabi konseptual sohalarga mansub metaforalar faol qo'llandi. O'zbek tilidagi quyi korpusda esa tabiiy hodisalar (fasl almashinuvi, suv aylanishi, dehqonchilik jarayonlari), shuningdek, OILA va IJTIMOY MAS'ULIYAT konseptlariga asoslangan metaforalar ustunlik qildi. Bunday metaforik tanlov milliy madaniyatda jamoaviylik, avlodlar vorisligi va ijtimoiy burch tushunchalarining ustuvor ahamiyat kasb etishini aks ettiradi (Maslova, 2004; Yusupova, 2019).

IV toifa: Nutqiy-madaniy baholovchi formulalar. Ushbu toifa ma'nosi so'zma-so'z talqin qilish orqali emas, balki o'quvchining ularni madaniy tajriba asosida tanishi va odatiy qo'llanishiga tayangan holda anglash orqali baholovchi kuch kasb etadigan barqaror yoki yarim barqaror til birliklarini qamrab oladi (Scollon & Scollon, 2003; Vorobyov, 1997). Ingliz tilidagi quyi korpusda mazkur toifaga *it remains to be seen, the jury is still out* hamda *a step in the right direction* kabi odatiy baholovchi xedj ifodalari kiradi. O'zbek tilidagi quyi korpusda esa ushbu toifa miqdoriy va madaniy jihatdan ancha boyroq ekani kuzatiladi: maqolsimon tuzilmalar, hikmatli iboralar va barqaror baholovchi birlikmalar keng qo'llanilib, ularning ta'sir kuchi o'zbek tilli o'quvchining umumiy madaniy xotirasi va kollektiv tajribasiga tayangan holda shakllanadi (Rashidova, 2021).

V toifa: Ironiya, past baholash va bilvosita baholash. Ushbu toifa muallifning baholovchi

pozitsiyasini bilvosita tarzda ifodalovchi vositalarni qamrab oladi, bunda o'quvchi kontekstual va pragmatik ko'rsatkichlar asosida mo'ljallangan bahoni mustaqil ravishda anglab yetishi zarur bo'ladi (Fairclough, 2003; Thompson, 2001). Ingliz tilidagi quyi korpusda ironiyaviy va past baholovchi ifodalar asosan publitsistik hamda sharhlovchi janrlarda uchraydi, bu esa ingliz mediasiga xos tahririy-uslubiy me'yorlar bilan izohlanadi. O'zbek tilidagi quyi korpusda esa rasmiy tahririy matnlarda ironiyaning umumiy qo'llanish darajasi nisbatan pastroq bo'lsa-da, siyosiy jihatdan sezgir mavzularni yorituvchi publitsistik janrlarda bunday ifodalar ancha faol qo'llanadi (Zheltukhina, 2016).

VI toifa: Madaniy jihatdan belgilangan murojaat shakllari va muloqot freymi. Ushbu toifa muallifning o'zini o'quvchi bilan muloqot qilish va bilvosita aloqa o'rnatishida qo'llaniladigan ekspressiv vositalarni o'z ichiga oladi (Omoniyi & White, 2006). Ingliz tilidagi quyi korpusda bu turkumga o'quvchi bilan umumiy qadriyatlar doirasini nazarda tutuvchi ritorik "biz" shakli, bevosita ikkinchi shaxsga murojaat hamda shu kabi konstruksiyalar kiradi. O'zbek tilidagi quyi korpusda esa ushbu vositalar muallif va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlarning o'ziga xos me'yorlarini aks ettiradi: murojaat shakllari ko'proq rasmiy differensiallashgan bo'lsa, muallif o'zini taqdim etishda institutsional nufuz va jamoaviy identifikatsiyaga urg'u beradi (Mukherjee, 2010; Rashidova, 2021).

Chastota va taqsimlanish naqshlari

Umumiy korpus bo'yicha ingliz tilidagi quyi korpus o'zbek tilidagiga nisbatan ekspressiv va baholovchi birliklarning yuqoriroq zichligini qayd etdi (o'n ming so'zga 128,4 birlikka qarshi 109,7 birlik). Biroq bu yig'ma ko'rsatkich janr toifalari bo'yicha mavjud muhim tafovutlarni yashiradi (Richardson, 2007). Informatsion yangilik hisobotlarida ingliz tilidagi quyi korpus o'zbek tilidagiga nisbatan ekspressiv birliklarning sezilarli darajada pastroq zichligini ko'rsatdi (o'n ming so'zga 62,1 ga qarshi 79,3). Bu ingliz jurnalistikasiga

xos qat'iy xolislik me'yorining bevosita natijasidir (Bell, 1991; Fowler, 1991). Publitsistik va sharhlovchi janrlarda esa bu nisbat aksincha tus oldi: ingliz tilidagi quyi korpus yuqoriroq ekspressiv zichlikni namoyish etdi (187,6 ga qarshi 163,4), bu ingliz mediamakonida publitsistik janrning uslubiy jihatdan ancha chuqur shakllanganligidan dalolat beradi.

Olti taksonomik toifa bo'yicha birliklarning taqsimlanishi ham quyi korpuslar o'rtasida aniq farqlanishni ko'rsatdi. I toifa (Baholovchi leksika) va III toifa (Obrazli til) ikkala quyi korpusda ham eng yuqori chastotali toifalar sifatida ajralib turdi. IV toifa (Nutqiy-madaniy baholovchi formulalar) esa o'zbek tilidagi quyi korpusda ingliz tilidagiga nisbatan sezilarli katta ulushni tashkil etdi (Yusupova, 2019). O'zbek jurnalistika an'anasining umumiy formulali madaniy repertuarga mustahkam tayanishini ko'rsatuvchi muhim topilmadir.

Muhokama

Ikkala quyi korpusdagi ekspressiv til qo'llanilishi naqshlari ingliz va o'zbek tillarining formal xususiyatlarini oddiy aks ettirmaydi. Ular har bir madaniy kontekstda jurnalistika amaliyotining o'ziga xos tarixiy shakllanishi va mustahkam o'rnashgan konvensiyalari bilan belgilanadi (Bell, 1991; Rashidova, 2021). Ingliz tilidagi informatsion yangilik hisobotlarida ekspressiv va noekspressiv reyestrlarning qat'iy chegaralanishi. Bu hodisa mazkur janrning past ekspressiv zichligida bevosita namoyon bo'ladi, kamida yigirmanchi asr boshidan beri angloamerika jurnalistikasi o'z-o'zini anglashining markaziy tamoyili bo'lgan xolislik me'yorining instituttsional jihatdan mustahkam saqlanib qolishidan dalolat beradi (Fowler, 1991; Richardson, 2007). O'zbek tilidagi informatsion yangilik hisobotlarining biroz yuqoriroq ekspressiv zichligi esa muallif ovozi va baholovchi yo'nalishning faktologik mazmundan qat'iy ajratilmaganligiga asoslangan o'ziga xos milliy jurnalistika an'anasini aks ettiradi. Bu farq faqat til vositalari darajasidagi tafovut sifatida baholash to'liq bo'lmaydi: uning zamirida jurnalistikaning

o'ziga qanday ijtimoiy vazifa yuklatilishi va madaniy-instituttsional maqomi qanday talqin etilishi masalalaridagi tubdan farqli yondashuvlar yotadi (Fairclough, 2003).

Ikkala quyi korpusdagi obrazli tilning turlicha madaniy asoslanishi uslubiy tavsif doirasidan ancha chuqurroqqa boruvchi nazariy oqibatlarga ega (Charteris-Black, 2004; Lakoff & Johnson, 1980). Ingliz tilidagi quyi korpusda ZIDDIYAT, SAYOHAT va IJRO metafora sohalarining ustunlik qilishi siyosiy va ijtimoiy tajribaning o'ziga xos kontseptual tashkil etilishini ko'rsatadi. Bu tashkil etilish tanqidiy diskurs-tahlil adabiyotida liberal demokratik siyosiy madaniyatga xos belgi sifatida keng e'tirof etilgan. O'zbek tilidagi quyi korpusda esa tabiiy hodisalar va ijtimoiy munosabatlar sohasidan olingan metaforalarning ustunligi butunlay boshqacha madaniy ustuvorliklar tizimini aks ettiradi: voqealar yakka shaxs iradasi nuqtai nazaridan emas, balki undan ulkan kuchlar kontekstida ko'rib chiqiladi; ijtimoiy qadriyat esa individual yutuq emas, organik uzluksizlik va jamoaviy mansublik orqali o'lchanadi (Maslova, 2004; Vorobyov, 1997). Muhimi shundaki, bu metafora tizimlari matn yuzasidagi uslubiy bezak emas, ular o'quvchining tasvirlangan voqealarni qanday idrok etishini, ularga qanday ma'no va axloqiy baho berishini oldindan belgilab qo'yuvchi kognitiv freymlar vazifasini o'taydi (Lakoff & Johnson, 1980).

O'zbek tilidagi quyi korpusdagi IV toifaning nutqiy-madaniy baholovchi formulalarning nisbatan boyligi mavjud ilmiy adabiyotda yetarlicha tadqiq etilmagan onlayn yangiliklar ekspressivligining muhim bir qirrasini yuzaga chiqaradi (Scollon & Scollon, 2003; Yusupova, 2019). O'zbek matnlaridagi formulali iboralar o'zlarining baholovchi kuchini so'zlarning lug'aviy ma'nosidan emas, balki madaniy xotirada chuqur ildiz otganligidan oladi: o'quvchilar bu iboralarni umumiy madaniy tajribaning ajralmas bo'lagi sifatida darhol taniydi va ularda to'langan ma'no qatlamlarini ongsiz ravishda faollashtiradi (Vorobyov, 1997).

Ekspressivlikning bu turi madaniy intertekstuallikka tayanuvchi bilvosita baholash baholovchi leksikaga xos to'g'ridan-to'g'ri va ochiq propositsional baholashdan mohiyatan farq qiladi (Hunston & Thompson, 2000).

Ushbu topilmalar tarjima amaliyoti va madaniyatlararo media savodxonligi nuqtai nazaridan ham alohida ahamiyat kasb etadi (Baker, 2006; Omoniyi & White, 2006). O'zbek onlayn yangiliklar matnlarini ingliz tiliga tarjima orqali o'qiydigan auditoriya nafaqat boshqacha leksik tanlovlar bilan, balki madaniy ildizlari ko'pincha noaniq bo'lib qoladigan baholovchi va ekspressiv konvensiyalarning butunlay boshqacha tizimi bilan yuzma-yuz keladi. Bunday matnlarni to'liq anglab yetish uchun til bilimi yetarli emas, buning uchun har bir madaniyatda hissiy ifodalilik va baholovchilik qanday qadriyatlar va muloqot me'yorlari asosida shakllanishini, ya'ni tilning ortida turgan madaniy mantiqni ham tushunish zarur (Mukherjee, 2010; Scollon & Scollon, 2003).

Xulosa

Ushbu tadqiqotda uchta janr toifasidagi ikki yuz matnni qamrab oluvchi korpus asosida ingliz va o'zbek onlayn gazeta diskursidagi ekspressiv va nutqiy-madaniy baholovchi til birliklarining lingvomadaniy taksonomiyasi ishlab chiqildi va amalda sinovdan o'tkazildi. Olti toifali taksonomik doira baholovchi leksika, shkala graduatsiyasi, obrazli til, nutqiy-madaniy baholovchi formulalar, bilvosita baholash va muloqot freymi ikkala korpusdagi ekspressiv va baholovchi til qo'llanilishining asosiy o'lchamlarini to'liq qamrab oladi.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatdiki, ikkala quyi korpus taksonomik toifalarning to'liq spektrini qamrab olishiga qaramay, ekspressiv birliklarning nisbiy chastotasi, formal ifodalanishi va madaniy asoslanishi jihatidan ular o'rtasida izchil va tizimli farqlar kuzatiladi.

Ingliz tilidagi quyi korpus publitsistik janrlarda yuqori ekspressiv zichlikni, ZIDDIYAT va IJRO metafora sohaslarining ustunligini hamda janr turlari bo'yicha ekspressiv va noekspressiv reyestrlarning qat'iy chegaralanishini namoyish etadi. O'zbek tilidagi quyi korpus esa informatsion yangilik janrlarida yuqori ekspressiv zichlikni, tabiiy hodisalar va ijtimoiy munosabatlar sohasidan olingan obrazlarning ustunligini hamda madaniy xotirada chuqur ildiz otgan baholovchi formulalarning faol qo'llanilishini ko'rsatadi. Mazkur farqlar til tizimlarining texnik xususiyatlaridan kelib chiqmaydi. Ular har bir madaniy kontekstda onlayn yangiliklar diskursini ichdan shakllantiruvchi qadriyatlar tizimi, jurnalistika an'analar va kommunikativ me'yorlarning til yuzasidagi bevosita ifodasidir.

Tadqiqot bir-biriga bog'liq bir necha ilmiy sohaga hissa qo'shadi. Qiyosiy tilshunoslik uchun u kam o'rganilgan til juftligida ekspressiv til bo'yicha tizimli empirik dalillar taqdim etadi. Media diskurs tahlili uchun u ekspressivlik tahlilining lingvomadaniy o'lchamini yetarlicha tadqiq etilmagan o'zbek raqamli jurnalistikasi kontekstiga kengaytiradi. Tarjima tadqiqotlari va amaliy tilshunoslik uchun esa u madaniy jihatdan singib ketgan ekspressiv birliklarning to'g'ridan-to'g'ri tillararo o'tkazishga eng ko'p qarshilik ko'rsatadigan turlarini aniq belgilaydi.

Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu yondashuvni bir necha yo'nalishda kengaytirishi mumkin: o'zbek onlayn jurnalistikasi rivojlanishi bilan ekspressiv til qo'llanilishidagi o'zgarishlarning uzoq muddatli kuzatuv; har bir madaniy kontekstdagi o'quvchilarning ekspressiv freymlanishga javob berishini o'rganuvchi qabul tadqiqotlari; shuningdek, onlayn yangiliklar platformalarining vizual va interaktiv o'lchamlarini til ekspressivligi bilan o'zaro ta'sirini tahlil qiluvchi ko'p modalli tadqiqotlar.

References:

1. Baker, M. (2006). *Translation and conflict: A narrative account*. Routledge.
2. Hunston, S., & Thompson, G. (Eds.). (2000). *Evaluation in text: Authorial stance and the construction of discourse*. Oxford University Press.
3. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
4. Martin, J. R., & White, P. R. R. (2005). *The language of evaluation: Appraisal in English*. Palgrave Macmillan.
5. Maslova, V. A. (2004). *Lingvokulturologiya [Lingvomadaniyatshunoslik]*. Akademiya.
6. Mukherjee, J. (2010). *Anglophone culture and the language of the news*. In N. Coupland (Ed.), *The handbook of language and globalization*. 419–439. Wiley-Blackwell.
7. Omoniyi, T., & White, G. (Eds.). (2006). *The sociolinguistics of identity*. Continuum.
8. Rashidova, M. (2021). Evaluative language in Uzbek political discourse: A corpus-based study. *Filologiya Masalalari*, 2, 34–48.
9. Richardson, J. E. (2007). *Analysing newspapers: An approach from critical discourse analysis*. Palgrave Macmillan.
10. Scollon, R., & Scollon, S. W. (2003). *Discourses in place: Language in the material world*. Routledge.
11. Thompson, G. (2001). Interaction in academic writing: Learning to argue with the reader. *Applied Linguistics*, 22(1), 58–78.
12. Vorobyov, V. V. (1997). *Lingvokulturologiya: Teoriya i metody [Lingvomadaniyatshunoslik: Nazariya va metodlar]*. RUDN University Press.
13. Yusupova, Z. D. (2019). Baholovchi leksika o'zbek va ingliz publitsistikasida: Qiyosiy tahlil. *O'zbek Tili va Adabiyoti*, 4, 67–79.
14. Zheltukhina, M. R. (2016). Specificity of the mass media discourse influence on the audience. *XLinguae*, 9(3), 65–84.